

MAGDALENA SAKSIDA: Nuotr zraščen riegrad

iz vrtovinskega govora

U Vrtovini sə je ejnkrat sjalo duosti riegrada jn so ga puole pozimi skopali jn sadili nuotr. U Podguəri so ga gvišno meli pr usaki hiši.

Narbulši je nardo tisti, ki je bil usjan po krampirji, je blo bol zgudej.. Kər sə krampir uosuli, sə u razguər usjali riegrad. Je moglo bet u pravim cajti, da ga krampirjevca ni prevč zakrila, ki če ne, ni pršo uan. Nuotr u grapci je jemo zadosti ulagə, da je skoujel. Nucalo je, če je pršlo tedi an kanc dežje. Krampir sə metali uən z uəlam jn səz uəsipaunikam. Uəu je pohoədu kašn regrad, ma ni blo hudga. Uəsipaunik je metal zemlo na riegrad jn je bilo treba pole poglihat jn uədpergat səz šapco al pej magari z roko. Enve so sjali riegrad tedi po šenici taku, da sə zmejšeli nomalo semna saz šenico jn kər sə je poželo je riegrad jemo duosti placa, da je do zimə zraso.

Riegrad sə začne kopat ku sə lote zima. Kopa sə səz rogačko jn je treba ahtat, də sə ne praseče korenik. Je treba gledat, da je korenika cela jn ni uəgulena. Je narodno, če je zemlje zmznena al pej če je blato. Korenika sə uətrese taku, da sa nomalo potouče uəb toporišče uəd rogačkə. Kašn buot je blo tedi taku, da sə tastarve kopali jn uotroci uətresali jn metali na kep al pej u jerbos. Čə je bla niva blizi, sə je pelalo damu s kərjolo, če je bla pej bol delč, sə je regrad pokrilo v razgurji jn puole uəd več dni ukop pelalo damu z uəzəm. Naruədno je tədi, če piha viətr, takrət ti pramraze usə glidə jn ti vali zajde za nuhti.

Enve sə duoma čistli riegrad u veži, drugi pej kar u hiši, da je blo nomalo gorko. Pod večer sə ga znosili u hišo na kep jn po večrji sə je čistlo. Dosti buotov sa pršli pomagat tedi družve.

Če je bil člouk sam, ga je hmali pasala voje. Kər je blo več ledi je usak reko kašno besedo jn cejt je vali pəsal. Vsak je jemo nušč al pej fouč jn je uədrezal perje za dva prsta uod korenikə. Uəgnito perje je blo treba uəčist pruoč. Tedi koreniko sə nomalo prrezali, da sə bli usi riegradi glih visoki jn je blo ləžej skladat u taso. Prou tastari sa pr riegradi prauli praucə in kaku je blo u uəjski. Uotroci so bli tiho jn sə poslušeli. Kər je blo bol kasno, sə prou tamali zaspali na kupi perje jn so jih kar takə umazanə nesli spat u postelo. Umes sa potikali uəgn u šprgerti, da sə je skuhalo nomalo čaje al pej šušje. Ma niso deli debelga polena u žekno, rajši bolj drobnə samo da je držalo uəgn. Uəčiščen regrad sə skladali u jerbosə al pej u kištə, lepu u vrste. U jerbos je blo narodno skladat, zatu ki je uokrogu jn sa je tasca rada usula. Če je blo lepu zloženo, je blo ləžej sadit. En cejt sə skladali uotroci, ma so sə hmali naveličeli. Sə že dobili ki kašn nuščk jn začeli špičt korenikə in delat škodo.

Drugo jetro sa rieggrad znosili u štalo za ga usadit nuotr. Enve sa sadili tedi u kašni hramuli al pej u hlevi. Je blo bulši u štali, ki je blo gorko od žvali. U štali je bil tedi gnoj blizi. Že an par dni prej nisə uozili gnuoje saz štalə, ma sə ga skladali u kašn kout, taku ano duobro kvarto na visokuə jn na šrokuo ku sa meli riegrada. Če ga je blo dusti, je biu velik kvadr gnoje, če ne je blo samo za en uaglčk ku za an prkat, bol na majhno. Tisti ki je sado, sje deu an pluošk al pej eno blanco, da je čepo na gnuoji jn sje loto skladat pr zidi. Rieggrad je muogo bet stisnen adn uob družga, korenikə pej nomalo pepeštanə u gnuəj, da je prej zagnal. Je šlo bol hitro, če je en drugi jamal pušli riegrada, taku kar je upal print u roku, sazi jerbosa jn je dejeu u rokə tistmo, ki je sado. Puole je blo treba samo nomalo prtisnt, da je stal lepu pokonci jn ga poglihat da je bla glehna tasa. Da so sə korenika sprmlə z gnuəjem, sa po vrhi nomalo potoukli saz enim pluoškam al pej s polenam. Če so drugi dan spejt skopali kej riegrada, sə ga usadili puolk u taso. Puole sə zalili z žlefedurjem. Še prej je rieggrad zraso, če so ga pokrili z žaklem al pej saz staro juopo. Je tedi branlo, da ni gnojnica štrofnla po regrad, če je bla žvau prou blizi. Kər je u štali raso rieggrad, sa uəknə zagatili saz žaklemi puhnemi sena al pej listje. Tedi uratə uod štalə, je blo treba hitro zaprt kər sə je hodilo h žvali al pej kar sə je nosilo uado za zalivat.

Taku je rieggrad raso əna tri tednə. Ma ni blo zmeram glih. Če je blo uənej mrəz, je lahko nucəu tedi več, če je blo bolj južno pej man. Takət ga je blo treba tedi man zalivat, da ni sagno. Kər je nardo liəpo rəužo, je bil zraščen jn ga je bilo treba u par dneh pobrat z gnuəje in uočistit. Ana dva dni prej ga nisə več zalili, da ni bil tolko muokr jn da sə je lažej čistlo, sej če ne, je bil usa šmrkau, ki kašno pero zmerej uəgnije. Zraščen rieggrad sə pobrali u nečkə ali pej u jerbosə jn ga nesli u hišo, da sga uočistli. Je blo treba nakladat prou nalahko, da sə perje ni zlomilo. Tadebeli riegradi sə nardli prou veliko rožo. Takə je blo prou lepu čistit. Kər sə je čistlo za uən je blo bol umazano ku za nuotr jn je smrdelo po gnoji. Če je bil rieggrad uognit je blo use šmrkavo in muokro. Uognitə peretə sə je uodtrgalo, koreniko uostrgalo za en prst pod perjam jn uodrezalo, uočiščen regrad sə je spejt staulo u jerbosə jn puole so ga naložili u žakli in nesli pradat. Tisti, ki je jemo več žaklev skrati, je pelel na boreli do Čebulev jn pole saz koriro u Leblano.

En mož z Vrtovina je pozimi neso pradat tak notr zraščen rieggrad na Krəs. Je mislo, da bo tam bulši kepčije ku u Leblani, sej sə u Leblano uozili tedi Ravnci, Kamnci jn Stomažani. Na Krasi pej ni blo nobenga prakepca jn sə lədjə rədi kupli. Ma bi rədi meli tədi siəme uod taku dobrega riegrada. Gospodine uod enə hiši na Krasi je prašela za siəmə. Možak ji je uobečeu jn ji rəs drugi buot neso nomalo semna u škrtoci. Ma nekaj mu je mogla dat za plačilo. U drugi škrtoc mu je usula nomalo mletga kafe. Taku sta bla oba kontenta. Gospodine je drugo spumlad usjala rieggrad, ma nanka adn ni pršu uan. Tedi žena u Vrtovini je vsa kontenta

provala skuhat kafe. Je dela eno žlico, ni nakr pofarbalo uadə, je dela šano žlico, tedi ni blo duosti buljši. Nanka tretje žlica ni dala neč uod sebə.

Riegrad ni pršo uan, kər je frbacn mož seme prej prəkuhau, da ne bi tudi Kraševci imeli takga riegrada jn da bi uan lahko še pradejal. Ma tudi kafe je blo že dovej kolko buotov prəkuhano.